

razmerja do srbohrvaščine (v nasprotujočih si smereh – od iliristične in panslavistične do puristične), vendar se je vse to dogajalo na podlagi že poprej »naravno« izoblikovanega samosvojega profila slovenščine.

S slovenskega stališča je politično sporno pojmovanje jezikovne enakopravnosti kot enakosti »vseh govorcev in njihove svobode, da uporabljajo svoj jezik v katerem koli položaju in na katerem koli delu jugoslovanskega prostora« (79, pod. 149). Tak »enakopravnost« že po zakonu velikih števil nujno pelje v asimilacijo »manj množnih Slave rodov«, zato jo je treba nevtralizirati s t. i. ozemeljskim (teritorialnim) načelom: jezik avtohtonega (domačega) prebivalstva ima v mejah svojega domačega ozemlja prednost.⁷

Vsako javno, tudi znanstveno nastopanje je tako po svoji vsebini kakor tudi po svoji obliki politično, pisanje o (jezikovni) politiki pa seveda še toliko bolj. Zato je bil pisec knjige *Jezikovna politika v nevarnosti*, da bo njegovo delo nosilo premočne sledi dnevne politike in ideologije. V besedilu je sicer res opaziti nekaj sledi »pristranskosti« (npr. pri omenjanju samoupravljanja in nadaljnje vloge zvezne SZDL v urejanju jezikovne politike – str. 152), vendar se je pisec uspešno izogibal skrajnostim in ohranil zadostno razdaljo do raziskovanega predmeta. Tudi zato je prav, da njegova knjiga postaja uspešnica.

Janez Dular
Ljubljana

SREDNJI VEK V SLOVENSKEM JEZIKU, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURI

Zbornik Obdobja 10, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1989, 391 str.

Knjigo *Obdobja 10*, ki prinaša prispevke s poletnega (julij 1988) mednarodnega simpozija *Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, je urednik *Jože Toporišič* razdelil na 5 ožjih vsebinskih sklopov (prim. z naslovom simpozija): I. *Brižinski spomeniki*, II. *Srednjeveško slovo in tematika*, III. *Slovenščina in sosednji jeziki*, IV. *Kultura, uprava, umetnost in narodnost* ter V. *Čirilo-metodovsko izročilo*. Z referati je zastopana tako domača kot tuja stroka (iz slovanskega in germanskega sveta).

Težišče zbornika predstavljajo prispevki na temo tisočletnice Brižinskih spomenikov; referati obravnavajo tako jezikovni, družbeni in teološki vidik kot tudi zanimanje zanje pri Slovencih/Slovanih v I. polovici 19. stol.

Jože Toporišič predstavi v svojem prispevku z naslovom *Prva slovenska izdaja Brižinskih spomenikov* dopisovanje J. Dobrovskega, ki je Slovincem prvi (1811) sporočil novico o obstoju Brižinskih spomenikov (BS), z J. Kopitarjem, ki je nato (1822) v oceni Staroslovanske slovnice J. Dobrovskega objavil BS I in kasneje (1836) vse tri v Glagolita Clozianus, ter P. Köppnom, ki je skupaj z Vostokovom 1827 prvi izdal BS v celoti.

Toporišič poleg v pisnih vsebovanih jezikovnih problemov primerja tudi zapis in komentarje v zvezi z BS I v vseh prvih izdajah do vključno 1836, tj. Vodnika 1813, Kopitarja 1822, Metelka 1825, Vostokova 1827 in Kopitarja 1836.

Avtorice *V. Cvetko-Orešnik*, *V. Petráčková* in *M. Orožen* se ukvarjajo z izvorom BS, ki zaposluje slaviste/sloveniste že preko 160 let. *Varja Cvetko-Orešnik* (*Slovenskost Brižinskih spomenikov in nekatere noveješe hipoteze o njih*) analizira argumente O. Kronsteinerja, ki je v svojih delih (1981 in 1984) na podlagi zapisov osebnih in krajevnih imen iz 9.–11. stol. poskušal rekonstruirati poseben tip alpske slovenščine, ki pa ne predstavlja predstopnje slovenščine. *V. Cvetko-Orešnik* dokazuje, da so njegovi argumenti o neslovenskosti BS neprepričljivi oz. da ne upošteva fonoloških in oblikoslovnih dejstev.

Vera Petráčková (*K některým prvkům jazykových hranic mezi Slovinci a Moravany do konce 11. století*) na podlagi analize 105 slovanskih spomenikov (analiza izrazov) zavrača Isačenka (1943; znano je, da se je Isačenko opiral predvsem na besedno ravnino) in pritrjuje slovenskemu izvoru BS.

⁷ Gl. op. 5.

Martina Orožen (Brižinski spomeniki in njihovo razmerje do stare cerkvene slovenščine) v okviru dveh tez o izvoru BS, tj. karantansko-slovenske in karantansko-panonskoslovenske, navaja poleg dokazanih slovenskih »sistemskih glasovnih tendenc« (94) na glasoslovnih ravnini (Ramovš) tipične panonske značilnosti v oblikoslovlju (posplošena zaimensko-pridevniška končnica prvotno trde osnove, ohranitev deležij sedanjega in preteklega časa), v besedišču in skladnji (dajalniška naklonska zveza za izražanje pomena nujnosti in prihodnosti ter način zanikanja).

Ekaterina Dogramadžieva (Sajuznite sredstva vav Fraizingskite pametnici) iz Sofije je analizirala staroslovenski vezniški sestav in ugotovila prisotnost vseh oblikoslovnih kategorij vezniških besed, tj. prirednih in podrednih veznikov, oz. zaimkov, prislovov in (odvisno) vpraš. zaimkov in prislovov. S primerjavo BS in starobolgarskih rokopisov je ugotovila ohranjenost praslovenske dediščine tako v slovenščini kot v bolgarščini, v določenih primerih pa je šel razvoj po svoje.

Ada Vidovič-Muha (Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih) se je po besedotvorni razčlenitvi Trubarjeve Cerkovne ordninge (1564) in Kastelic-Vorenčevega slovarja s konca 17. in zač. 18. stol. lotila BS in s primerjanjem potrdila tezo o kontinuiranosti razvoja slovenskega (knjižnega) jezika od začetkov do danes. Analizirala je tvorjene predmetnomenške besede (teh je 163 oz. pribl. 60 %). Zdaleč največ je nemodifikacijskih tvorjenk, od tega pa izpeljank (samostalniki, pridevniki, glagoli), in nekaj tvorjenk iz predložne zveze (prislov). Med modifikacijskimi najdemo glagolske sestavljenke in tudi izpeljanke. Avtorica navaja še primere sam. sklopov, pri katerih se v obrazilo pretvori le slovnični pomen. Opazen je besedotvornopomenski primanjkljaj, kar A. Vidovič-Muha razlaga z vrstno pripadnostjo besedila.

Tom Priestly (Sound-structures in the Second Freising Fragment) obravnava BS II glede na fonološke slogovne značilnosti in ugotavlja pesniškost izraza. Besedilo je razčlenil površinsko – prisotne so aliteracije in asonance – sicer pa ugotovil predvsem uporabo postopka »chiming« (po Leechu 1969; izraza sta si glasovno podobna, kar navaja na misel o njunih možnih povezanostih), kar povezuje s pridigami iz Evrope iz 9. stol.

Tudi *Gerharda Giesemanna* zanima slogovna problematika (*Mensch- und Gottbezogenheit in ihrer biblischen Verankerung*), in sicer BS I – obrazec splošne spovedi. Avtor po »odstavkih« ugotavlja izraženo razmerje človek-Bog oz. približevanje človeka k Bogu in Boga k človeku.

Vekoslav Grmič (Teološka antropologija v Brižinskih spomenikih) prav tako postavi v središče zanimanja človeka v razmerju do Boga in Boga do človeka. Avtor ugotavlja, da je v obravnavanih besedilih človek postavljen v središče: trpi zaradi Adamovega greha, hkrati pa greši vedno znova sam, zato je potreben spovedi.

V okviru jezikoslovne problematike *Alenka Šivic-Dular* nadalje analizira slovenska zemljepisna imena slovenskega izvora do l. 1550 iz gradiva M. Kosa (*Besedotvorne vrste slovenskih zemljepisnih imen. Na gradivu do leta 1550*). Najpogostejši besedotvorni vrsti sta izpeljava in konverzija, malo pa je zložen, medtem ko je sklope po današnjih merilih zaradi pisave (skupaj-narazen) težko ugotavljati.

Mija Lončariča (O slovensko-kajkavskim odnosima) za Riglerjem (1977) spet zanima slovensko-kajkavsko razmerje, in sicer v svojem prispevku ugotavlja, da se je morala kajkavščina približno v istem času izdvojiti iz hrvaškosrbskega jezika kot slovenščina iz južnoslovenskega zahoda, tj. ok. 10. stol.

V sklop Slovenščina in sosednji jeziki je uvrščen tudi *Marc L. Greenberg (Jer Vocalization in Slovene, Serbo-Croatian and Slovak)*, ki nakazuje zvezo med (srednjo) slovaščino in južnoslovenskimi narečji – pri vokalizaciji jera. Avtor domneva, da je do nje prišlo kmalu po prekinitvi zveze med zahodnimi in južnimi Slovani.

Fedora Ferluga-Petronio iz Vidma (*Ob primerjanju latinskih, italijanskih in slovenskih besedil v Černejškem rokopisu*) priporoča natis in natančno analizo vseh (ok. 100) zapiskov o darovih bratovščini sv. Marije v Gorenji Černjeji, sama pa razkriva, da se v slovenskih odlomkih iz let 1497–1508, ki jih je pisal notar Johannes z otoka Krka, kaže večja skrb za slovenski jezik kot v sledečih do l. 1546, za katere so značilne številne jezikovne nepravilnosti, zlasti pa kalki pod romanskim vplivom.

Zanimiv prispevek ima tudi *Alojz Jembrih (Naziv Bezjak u kontekstu migracija 15. i 16. st.)*. Besedo *Bezjak*, ki jo srečamo pri Trubarju in Bohoriču, izpeljuje iz glagola *b(j)egati*, *b(j)ježati*. Jembrih zavrača trditve, da je to splošni naziv za Kajkavce, ampak podaja svoje videnje, da gre za ime beguncev, uskokov, ki so na sever bežali pred Turki.

V razdelku Srednjeveško slovstvo in tematika je objavljenih osem referatov z različnimi temami. *Jože Pogačnik* je v prispevku (*Srednji vek na Slovenskem kot slovstveni pojem*) spregovoril o dosedanem raziskovanju tega obdobja pri nas in nakazal smeri bodočega dela na tem področju. Poudaril je negativno vrednotenje del iz predliterarne faze našega književnozgodovinskega razvoja, ki je povzročilo, da raziskovalci niso posvetili dovolj pozornosti delom iz teh stoletij, spremenjen odnos pa že kaže rezultate. Osrednja problematika obdobja so poleg slogovnih paleografska in besediloslovna vprašanja, kjer pa naletimo tudi na največ problemov.

Gostji iz Osijeka, *Zlata Šundalič* in *Branka Brlečić-Vujić*, sta zajeli dve od najstarejših tematik slovenskega (besednega) ustvarjanja. *Zlata Šundalič* raziskuje motiv lepe Vide (*Mit o ljepoj Vidi*). Raziskava sicer temelji na Grafenauerjevi monografiji o lepi Vidi, osrednji del pa je namenjen Cankarjevi obdelavi tega motiva (drama *Lepa Vida*, 1911). Tema referata *Branke Brlečić-Vujić* pa je mrtvaški ples (*Idejna i tematska recepcija plesa smrti u slovenskoj književnosti*), ki združuje v sebi uradno asketsko tendenco srednjeveškega krščanstva in neuradno ljudsko zabavno kulturo. V slovenskem duhovnem svetu je mrtvaški ples prisoten od srednjega veka dalje (freska v Hrastovljah, 1490) preko reformacije in protireformacije (Valvasor, *Theatrum mortis humanae tripartitum*, 1682) do manirizma in baroka (o. Romuald, Škofjeloška procesija, 1721). V slovenskem duhovnem svetu se spet pojavi 1936 z Baladami Petrice Kerempuha M. Krleže.

Matej Rode v članku *Slovenski pregovori in srednji vek* govori na splošno o pregovorih, s področja folkloristike pa je tudi prispevek *Marije Stanonik* (*Raziskovanje srednjeveške slovstvene folklore pri Slovencih*). Osredotočila se je na Grafenauerjevo raziskovanje in prikazala tri tematske kroge, s katerimi se je ukvarjal (biblična, zgodovinska in pravljicična problematika). Seznanani nas tudi z Grafenauerjevimi diskusijami z drugimi raziskovalci (Kidrič, Matičetov, Merhar).

Anton Janko nam v referatu *Der von Suonegge, Der von Obernburg, Der von Scharpsenberg – trije nemški viteški liriki s slovenskih tal* predstavi tri pesnike, Žovneškega, Gornjegrajskega in Ostrovrharja, ki so pisali v slogu sicer že izumirajočega minezanga oz. takrat nove lirske smeri, katere začetnik na Nemškem je Neidhardt von Reuental. Vsi trije so pesnili sredi 13. stol. in so s svojimi pesmimi zastopani v Velikem heidelberškem rokopisu. Pisali so sicer v starovisokonemščini, vendar kljub temu predstavljajo zanimiv in pomemben del naše kulturne preteklosti in so hkrati dokaz dovolj dobre seznanjenosti s sočasnimi gibanji v (srednjevisokonemški) literarni ustvarjalnosti.

Tone Pretnar v referatu *O verzni in kitični obliki Menartovega slovenskega in Rabadanovega hrvaškega prevoda Villonovega pesniškega dela* med seboj primerja oba omenjena prevoda in ugotavlja njuno približevanje izvorniku. Menart kalkira verz in kitico, vendar hkrati upošteva domače verzno oblikovanje. Tu in tam tekste tudi stilizira (npr. raba protestantskega in pogovornega jezika). Rabadan stilizira pesmi rahlo regionalno, v celoti pa so njegovi prevodi bolj literarni od Menartovih.

Miran Hladnik (*Srednji vek v slovenski zgodovinski povesti*) postavi tezo o slovenski zgodovinski povesti kot narodotvorbenem žanru in jo dokazuje na zgodovinskih »povestih« in »romanih« od 1859 do 1945. V tem času je nastalo precej del z različnimi temami (pokristjanjevanje, Turki, Celjski grofje), nekatera od njih so izrazito trivialna. Najboljše zgodovinske povesti je pisal F. Bevk. Analizi sledi kronologija slovenske zgodovinske povesti (50 naslovov).

Četrty sklop, Kultura, uprava, umetnost in narodnost, sestavljajo štirje prispevki. Likovno umetnost predstavlja *Janez Höfler* z referatom *O nekaterih vidikih likovne umetnosti srednjega veka na Slovenskem*. Ugotavlja, da so v slovenski srednjeveški arhitekturi, plastiki in slikarstvu vidne tri velike skupine: dela, ki so po izvoru čisti uvoz; dela, temelječa na lokalnem izročilu; in na koncu dela, ki oboje povežejo v dosežke, merljive s širšimi merili.

Prispevek *Igorja Grdine* (*Skupnost Slovencev in njih učena kultura v zgodnejših razdobjih srednjega veka*) govori o srednjeveški učeni kulturi, ki jo najbolj reprezentativno predstavljajo ustoličevalni obred na Gosposvetskem polju, Brižinski spomeniki in delovanje Cirila in Metoda v Spodnji Panoniji. Vse troje priča o slovenskosti področja in o rabi slovenskega jezika, o čemer govorijo različni viri iz različnih obdobj.

S področja zgodovine je tudi razprava *Petra Štiha* (*Nastanek in razvoj dežel na Slovenskem*). V njem prikaže oblikovanje štirih najpomembnejših slovenskih dežel (Štajerska, Koroška, Kranjska in Goriška), ki so se postopno razvijale od 10. do 15. stoletja, obstajale pa vse do leta 1918, ko so propadle skupaj z Avstro-Ogrsko.

Bibliografski popis slovenskih srednjeveških rokopisov avtorja *Mihaela Glavana* ob *Stiškem rokopisu* poda primer možnega popisa. Večina slovenskih srednjeveških rokopisov vse do danes še ni dovolj dobro bibliografsko popisana, kar tudi otežuje temeljiteše znanstvene analize.

Peti vsebinski sklop nosi naslov *Cirilo-metodovsko izročilo*, v njem pa so v glavnem zbrani prispevki, ki obravnavajo glagolico in glagolske tekste. Tako *Sergio Bonazza* v svojem referatu (*Prvenstvo glagolice oz. cirilice v času*) zagovarja tezo o večji starosti glagolice, na osnovi Kopitarjeve objave Clozovega glagolita (1836) in njegove korespondence z grofom Clozom pa dokazuje, da je avtor te trditve prav J. Kopitar, ne pa P. J. Šafařík.

Branko Panov (*Kon nekoj prašanja za početocite na slovenskata pismenost*) nas seznanja s tremi fazami pismenstva pri makedonskih Slovanih 6. do 9. stol. V prvi so uporabljali »znamenja«, v drugi, ko so bili v tesni zvezi z Bizancem, so rabili rimske in grške črke (pokristjanjevanje), tretjo fazo pa že predstavlja »prava« slovsanska pisava – glagolica.

Zanimiva je razprava *Georgija Pop-Atanasova* o staroslovanskih akrostihih (*Staroslovenskite akrostihovi so glagolska prvoosnova*). V staroslovansko pismenost so prišli iz bizantinske literature. Najstarejši so bili prvotno napisani v glagolici, ohranili pa so se v ciriličnem prečrkovanju. Gre za abecedne in frazne akrostihe znanih in anonimnih avtorjev.

O delu Cirila in Metoda piše *Vera Stojčevska – Antik' (Kirilometodiovskioti delo kako trajna vrška među Slovenite i začuvanata tradicija)*. Brata sta s svojim delom dala Slovanom najbistvenejše: pismo, jezik, cerkev, besedo in drugo. Poudarja pa tudi vezi med Slovani v 9. in 10. stol. in iz tega izvaja sklep o staroslovanskih spomenikih kot temelju v razvoju slovanskih jezikov, književnosti in kultur.

Novo vrednotenje dela solunskih bratov Cirila in Metoda je prispevek *Metoda Benedika*, ki opozarja na vse večjo ceno Cirilovega in Metodovega dela tudi med teologi. Dolgo so ju le častili, v prejšnjem stoletju pa je škof Slomšek pisal o njunem prizadevanju za edinstvo med vzhodom in zahodom. Njuno delo je bilo še širše ovrednoteno v okviru proslavljanja 1100-letnice Metodove smrti.

Zbornik je urednik zaključil z izčrpnim poročilom o 10 knjigah iz zbirke *Obdobja (Ob desetletnici Obdobji)*. Pri tem ni predstavil le imenskega kazala avtorjev natisnjenih referatov, ampak tudi:

- zaporedje in naslovne strani simpozijev (od razsvetljenstva do srednjega veka),
- vodje simpozijev (univ. profesorji: Paternu, Zdravec, Pogorelec, Koruza in Toporišič) in urednike zbornikov (v glavnem isti),
- komu pripada prvi objavljeni referat v zborniku (povečini vodji simpozija), komu prvi referat v posameznih razdelkih (književnost, jezik, kultura),
- število natisnjenih referatov (največ 64 v Zborniku IV /Simbolizem/ in VI /16. stoletje/); le v 3 primerih (Zbornik I /Razsvetljenstvo/, VI (16. stoletje/, X (Srednji vek) je število jezikoslovno usmerjenih referatov presešlo slovstvene, – število strani zbornika (najdebelejši je bil Zbornik IV /Simbolizem/ z 824 str.); razmerje med književnostjo, jezikom in kulturo bi se dalo glede na vse knjige izraziti s 6 : 3 : 1,

– mesta, od koder so prišli referenti: vodi seveda Ljubljana (212 referatov 93-ih referentov), sledijo pa Zagreb (23-10), Celovec (22-8), Krakov (20-6), Beograd (14-10), Sarajevo (12-5), Osijek (13-4), Maribor (8-4), Praga (6-5) itn. Kaže, da so to glavne »postojanke« slovenistike/slavistike; zastopana so še mesta v državah: NDR, ZRN, Italija, Francija, Bolgarija, SZ, Madžarska, ZDA, Švedska. (Mimogrede: čemu je J. Toporišič seštel število referentov in število referatov, podpisanimi ni jasno.)

S tem Zbornikom se zaključuje cikel desetih mednarodnih simpozijev, ki so osvetljevali obdobja od srednjega veka do sodobnosti. Prispevki referentov so dostopni v enajstih knjigah (zbornik »Simbolizem« ima dva dela). Marsikatera razprava odpira nove probleme ali pokaže nova gledanja na stare. Vsekakor so simpoziji in ob njih nastali zborniki »Obdobja« pomemben prispevek v raziskovanju slovenskega jezika, književnosti in kulture.

Marja Bešter in Darja Gabrovšek
Filozofska fakulteta v Ljubljani